Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 43, Aralık 2019, s. 150-161

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.39753>

Doç. Dr. Şenay KAYĞIN

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü,
senay.kaygin@atauni.edu.tr.

FRED UHLMAN'IN KAVUŞMAK ADLI YAPITINDA NASYONAL SOSYALİST DÖNEM VE TOPLUMSAL SINIF FARKI/AYRIMI

Özet

Fred Uhlman, *Kavuşmak* adlı yapıtında Almanya'nın çok tartışılan Nasyonal Sosyalist Dönemini, iki on altı yaşındaki ergenin dostluklarından hareketle ve döneme dair çarpıcı örneklerle okura sunmuştur. *Kavuşmak*, sıradan bir aile olan Hans Schwarz'ın ailesi ile soylu/asil Hohenfels ailesi arasındaki sınıf ayrımının ele alınması ile Nazi Döneminin toplumda ne denli yer etmeye başladığına yönelik önemli örnekler içermektedir. Yazar, yaşamından kesitler içeren *Kavuşmak* öyküsüne, sanatçı kimliğini de yansıtmıştır. Sade, akıcı bir ifade biçimi olan yazar, Nazi dönemi eleştirisi ile söz konusu döneme dair sınıf ayrılıklarının toplum/insanlar üzerinde yarattığı travmalara dikkat çekmeye çalışmıştır.

İkinci Dünya Savaşı Döneminde yaşanan toplumsal olayları mercek altına alınan öyküde, Nasyonal Sosyalist Dönem öncesi değişmekte olan Almanya'da birbiriyle sıkı bağlar kuran iki dost, yaşama aynı çerçeveden bakarken değişen Almanya koşullarında antisemitizmin artması ve Hitler'in yönetime gelmesi sonucunda ayrılmak zorunda kalırlar. Bu çalışmada *Kavuşmak* öncelikle anlatıcı Hans'ın bakış açısından hareketle, toplumsal sınıf ayrımının somutlaştırıldığı kesitler kapsamında ve Nazi dönemindeki sınıf ayrımı algısı çerçevesinde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nazi Dönemi, Hitler, *Kavuşmak*, Sınıf Ayrımı.

NATIONAL SOCIALIST ERA AND SOCIAL-CLASS DISTINCTION/DISCRIMINATION IN FRED UHLMAN'S *REUNION*

Abstract

In his work named *Reunion*, Fred Uhlman presented Germany's much-debated National Socialist Era to readers based on the friendship of two teenagers aged sixteen years and with stunning examples regarding to this era. Dealing with the class discrimination between Hans Schwarz's ordinary family and the noble/aristocrat Hohenfels, *Reunion* contains significant examples about how the Nazi - era left its marks on the society. The author also represented his artistic identity in his *Reunion* story which contains slices of his life. Having a simple and fluent expression style, the author tried to draw attention with his Nazi-era criticism to the society's or people's traumas created by the class discrimination of this era.

In this story examining the social events lived in the second world war, two best friends developing a strong friendship in changing pre national socialist Germany have to draw apart, even though they share the same sentiments for life, as a result of increasing anti-Semitism in conditions of changing Germany and Hitler's coming to power. In this study, *Reunion* will be dealt with firstly in terms of the narrator, Hans' point of view, within the objectified social class discrimination events and in the sense of class discrimination of Nazi-era.

Keywords: Nazi - era, Hitler, *Reunion*, Class Distinction.

Giriş

Yazar, şair ve ressam kimliğiyle öne çıkan Fred Uhlman 1901'de Almanya'nın Württemberg eyaletinin Stuttgart şehrinde bir Yahudi tüccar ailesinin oğlu olarak dünyaya gelir. Hukuk eğitimi alır ve Württemberg'deki Sosyal Demokrat Avukatlar Birliği başkanlığına getirilir. 1933'te Nazi karşıtı bir avukat olarak yaşamını sürdürürken, Hitler'in iktidara gelmesiyle Almanya'yı terk etmek zorunda kalır. Politik seçimi nedeniyle 1933'te Nazilerin gözetimi altına girer. Bağlı bulunduğu partiden olan bir meslektaşının uyarısı üzerine aynı zamanda ressam kuzeni Paul Elsa'nın yaşadığı Paris'e oradan da İspanya'ya kaçar. İspanyol iç savaşının patlak vermesinden sonra, Paris'ten İngiltere'ye geçer. İkinci Dünya Savaşından sonra İngiltere'de ressam ve yazar olarak tanınırlık kazanır, 1985'te Londra'da yaşama veda eder (Federman, 2017: 275). Yazar, Fransa ve İngiltere'de sürgünde geçirdiği yıllara dair anılarını 1960'ta kaleme aldığı *The Making of an Englishman* adlı yapıtında derlemiştir (Uhlman, 2017). Kavuşmak (Uhlman, 2017) (Der wiedergefundene Freund) (Uhlman, 2016), Nazi dönemi koşullarında ayrılmak zorunda kalan iki genç arkadaşın birbirlerine duydukları masum/saf arkadaşlıklarının öyküsüdür. Öykü, aynı zamanda Jean d'Ormesson'un kaleme aldığı önsözde söz ettiği gibi, çocukluğun büyüdü dünyasının bittiği, sorunlu ergenlik döneminin başladığı yılları yansıtan bir anlatım şekli sunar. (Uhlman, 2017: 8)

Alman yazınının 1933-1945 tarihleri arasını sürgün edebiyatı (Exilliteratur) damgasını vurur. Söz konusu yazın türü, daha çok Almanya'da Nasyonal Sosyalist Dönemin başlamasıyla, Nazi karşıtı yapıtların, yazarların sürgüne gönderildikleri döneme denk gelir. Fred Uhlman'da, Almanya'nın çok tartışılan yılları olan Nazi döneminde ülkesini terk etmiş, çeşitli ülkelerde

yaşadıktan sonra İngiltere'ye yerleşmiş, yazılarını orada yazmak zorunda kalmıştır. Uhlman, sürgün yıllarında ele aldığı Kavuşmak öyküsü ise bir başyapıt olarak imlenmeyi hak etmiştir (Uhlman, 2017: 8. Yazar öyküde, Hitler döneminde sürgüne giden yazarların/sanatçıların en çok seçmeyi yeğledikleri ülkelerden olan ABD'ye gönderir Hans'ı. Onun bu kurgusu ayrıca yazarın kendisinin de sürgüne gitmesine bir gönderme olarak algılanabilir. Sürgüne giden yazarların birçoğu Yahudi kökenli olup, bunların dışında Alman kökenli olanlar arasında Nazi döneminin baskıcı yönetim şekline karşı duruş sergileyen, bu nedenle ülkesini terk eden yazarlar da olmuştur (Lehr, Rosenberg, 2003: 72-73). Uhlman, Kavuşmak'ta kendi yaşamının konu edildiği kesitler sunmuştur okura. Özellikle Nazi Döneminin yükselişe geçtiği dönemde ülkesini terk etmesi Kavuşmak'ın başkişisi Hans Schwarz'ın öyküsüyle neredeyse birebir örtüşür.

Stuttgarter Stolperstein-Initiative kuruluş/hareketinin üyeliğini yapan Susanne Bouché-Gauger, Stuttgart bölgesinde yaşamış ve Naziler tarafından kovalanan/öldürülen vatandaşların kaderlerini ve sonlarını araştıran kuruluşun araştırmacılarıdır. Gauger, ayrıca, ailesini Holocaust'ta kaybeden sanatçı Fred Uhlman hakkında araştırma yapan/yazan az sayıda araştırmacıdan biridir (Pogunkte, 2015:7). Baden-Württemberg bölgesinde yaşamış yazın çevrelerinden olan çeşitli yazar/sanatçı gruplarının özellikle gençlik yıllarına dair biyografileri görgü tanıkları tarafından anlatılarak aktarılmıştır. Uhlman, tıpkı Inge Auerbacher, Rachel Dror, Wendelgard von Staden gibi bu araştırmada yer alan sanatçılarıdır (Däschler, Seiler, 2008: 56). Hakkında çok az bilgi olmasına rağmen Uhlman, ressam/sanatçı/yazar kişiliği ile sanatını sürdürmeyi başarmış yazarlardır.

On altı yaşlarında iki ergen/genç çocuk olan Hans Schwarz ile Konradin Hohenfels'in öyküsü,Almanya'nın savaş öncesi toplumsal panoramasının yansıtılması ile Hitler döneminin tarihsel arka planı çerçevesinde gelişir. Nazi yönetimi/rejimi döneminde kesintiye uğrayan iki sıkı arkadaşın/dostun ayrılık öyküsü son derece ironik/hazin bir kavuşma sahnesiyle son bulur. Bu iki çocuğun hem birbirleriyle kurdukları dostluk derecesi hem de bu dostluğu sürdürme biçimleri Jenö Arkadaşımdı (Schnurre, 2000) (Als Vaters Bart noch rot war) (Schnurre, 2018) öyküsünün başkişilerinin arasında gelişen arkadaşlık ilişkisine benzer bir biçimde gelişmektedir.¹

Öyküde, Nasyonal Sosyalist Dönemi eleştiren kesitler aracılığıyla okurun dikkati Hitler döneminin baskıcı/ideolojik yönüne çekilmeye çalışılmaktadır. Yazar Almanya'nın söz konusu çok tartışılan dönemini, iki ergenin bakış açısından hareketle döneme ilişkin örneklerle okura aktarmayı yeğlemiştir. Bu kesitler sıradan bir aile olan Schwarz'lar ile soylu/asil Hohenfels'lerin aralarındaki sınıf ayrımının dikkat çekici bir biçimde ortaya konulması ile Nasyonal Sosyalist döneminin toplumda nasıl yer etmeye başladığına dair önemli örnekler içerir.

Toplumsal Sınıf Eleştirisi/Sınıf Ayrımı

Kavuşmak yapıtında bir lise öğrencisi olarak anlatıcı Hans'ın sınıfına yeni katılan Konradin, soylu kimliği nedeniyle kendinden farklı olan kişilerden –özellikle Yahudi kökenli olan Hans ve sınıfındaki diğer çocuklar- uzak durması konusunda aile baskısına maruz kalır.

¹ *Jenö Arkadaşımdı* adlı öyküde, ben- anlatıcı ile Jenö adındaki iki çocuğun aralarındaki toplumsal sınıf ayrılıklarına rağmen Nazi döneminde kurulan dostlukları ve trajik bir biçimde ayrılmaları konu edilmiştir. Bkz. (Şan, Akkan, 2018).

Almanya'nın Nazi döneminde değişen sosyal/politik durumu, temelde Konradin'de olduğu gibi toplumda da Nasyonal Sosyalist ideolojiye dönük bir zemin hazırlar.

“Roma'nın çöküşünü takiben Karanlık Çağ'ın başladığını hepiniz duymuşsunuzdur. Peki, Cermen İmparatorlar'ının ayak basmasıyla birlikte İtalya'da Rönesans'ın başlamasının tamamen tesadüf olduğunu mu sanıyorsunuz? Aslında Roma'nın çöküşünden sonra çoraklaşan İtalya topraklarının Alman kanıyla bereketlendiği açık değil mi? Muhteşem iki medeniyetin Aryanlar bu topraklara geldikten sonra doğması bir tesadüf mü sizce?” (Uhlman, 2017: 86)

Nazi eylemlerinin caddelere/sokaklara taşıdığı dönemde, sınıfa Prusyalı yeni tarih öğretmeni Bay Pompetzki gelir. Pompetzki söylemleri ile Nazilerin aryan ırkının, yüceltilmesi noktasında önemli bir figür olarak çıkar okurun karşısına. Onun söylemleri bir anda öyküde Nazilerin eylemlerinin gerekçelerinden biri olur. Söz konusu söylemler, Hitler yönetiminin Yahudilere/kendilerinden olmayanlara yönelik uygulamalarının temellendirilmesi açısından önemli bir ayrıntıdır.

Konradin aralarındaki samimiyet ilerleyince Hans'ın evine ilk kez gider, ancak Hans'la olan yakınlığının aksine, oldukça resmi bir tanışma merasimiyle karşılaşır. Hans'ın babasının Konradin'e karşı olan tavırları aralarındaki sınıf farkını/mesafeyi belirler. Babanın Konradin'le topuklarını birbirine vurarak selamlaşma şekli ile Konradin'in atalarına dair sarf ettiği abartılı sözler aralarındaki sınıf farkını ortaya koyar bir görüntü sergiler. Sınıf içerisindeki arkadaşlıkları ilerleyince daha sık birlikte zaman geçirmeye başlamaları üzerine Hans Konradin'i 'sıkı dostu' olarak götür ve onu bir gün evine götürür. Oysa babası, Konradin'in soylu kimliğine dikkat çekecek bir tavırda, yalakalık derecesinde ve komik bir biçimde onu selamlamaya ve onunla sohbet etmeye çalışır.

“Ve babam bu rezilliğe onu bekleyen hastaları olduğunu hatırlayana dek devam etti. Bir kea daha topuklarını sertçe vurdu ve “Umarım Herr Graf, ileride burası sizin ikinci eviniz olur. Lütfen saygıdeğerbabanıza saygılarımı iletin,” dedi.” [...] Şok, dehşet ve çaresizlik içinde oturdum. Neden böyle davranmıştı? Hiç bu kadar uygunsuz davrandığını görmemiştim. Daha önce hiç Trompeda ya da iğrenç Bautz'tan söz etmemişti. Ya o berbat Şempanze hikâyesi! Tıpkı benim, elbette çok daha incelikli şekilde yapmaya çalıştığım gibi, tüm bunları Konradin'i etkilemek için mi uydurmuştu? O da benim gibi Hohenfelslerin esrarına mı kapılmıştı? Bir okul çocuğunun önünde topuklarını vurmak da neyin nesiydi! (Uhlman, 2017: 63-64)

Hans, Konradin'in ailesi kadar olmasa da kendince ailesinin de köklü bir geçmişinin olduğu yönünde gerekçelerini ileri sürerek bir sosyal durum/statü eşitleme çabası içerisine girer. O, koleksiyon yapmayı seven, edebiyatla ilgilenen on altı yaşında bir çocuktur. Konradin sınıfına gelene kadar okulla pek ilgisi olmayan, çevresinden kendisini soyutlamış kendi dünyasına çekilmiş bir yaşam sürmektedir. Hans'ın sınıfına sonradan katılan Konradin, tüm sınıf tarafından ilgi görür, adeta odak noktası olur. Çünkü Konradin, soylu Hohenfels ailesinin/hanedanlığının bir üyesidir. Her ikisi de bir süre sonra ilginç bir biçimde ortak noktalarının olduğunu keşfederler, ancak aralarındaki sınıf farkının hissedilir derecede olması Hans'ı huzursuz eder. Çünkü Hans'ın dedeleri hahamdır, babası ise Yahudi bir doktordur. Bu nedenle Konradin'in ailesiyle kendininkini kıyaslamaya/karşılaştırmaya başlar. Onun bu aileleri karşılaştırma çabasının altında da aslında Nazi döneminin sosyal sınıf eşitleme, sosyal devrim (soziale revolution) (Wehler, 1995: 188) politikalarına yönelik eleştirel bir gönderme olduğu düşünülebilir. Hans, Konradin'in soylu/hanedan üyesi kimliği karşısında aslında onunla

konuşurken bile çekinir. Aralarındaki farkı hisseder ve Yahudi kimliği yüzünden Konrad'ın ondan uzak durabileceği yönünde kuşkulara kapılmaya başlar.

“Ve böylece, arkadaşlığımızı bozacak hiçbir şey olmadan günler, aylar geçti. Büyülü dünyamızın dışında, politik çalkantılara dair söylentiler geliyordu. Gerçi kasırganın merkezi bizden uzaktaydı; gelen haberlere göre Berlin’de, Nazilerle Komünistler arasında çatışmalar yaşanıyor. Stuttgart, her zamanki sessiz sakin havasını muhafaza ediyordu. Zaman zaman duvarlarda görülen gamalı haçlar, birkaç Yahudi’nin taciz edilmesi, bazı komünistlerin dövülmesi gibi küçük çaplı olaylar yaşansa da hayat, genel olarak, alışıldık biçimiyle devam ediyordu.” (Uhlman, 2017: 40-41)

Soylu ve saygın bir aileden gelen Konradin, kısa bir sürede Hans’la arkadaşlık kurması şaşırtıcıdır. Hans, soylu arkadaşının ilgisini daha fazla çekebilmek için derslerinde atak yaparak başarısını artırır. Goethe ile Schiller hakkındaki bilgisini artırarak öğretmenlerinin ve Konradin’in ilgisini çekmeye çalışır. “Fakat şimdi can bulmuştum. Söyleyecek bir şeyim olduğunda ayağa kalkıyordum. Madame Bovary’yi ya da Homeros’un var olup olmadığını tartışıyor, Schiller’e saldırıp Heine’yi gezgin tüccarlara hitap eden bir şair olmakla itham ediyor, Hölderlin’iyse Almanya’nın en büyüğü, Goethe’den bile daha büyük bir şair ilan ediyordum.” (Uhlman, 2017: 29)

Konradin’in, Hans’ın evine rahat bir şekilde, istediği zaman gidebilmesine karşın Hans, onu aynı şekilde kendi evine rahat bir şekilde davet edemez. Konradin’in, Hans’a karşı olan bu dikkat çekici davranışları Hans’ı kuşkuya düşür. Her ne kadar iyi anlaşılan iki sıkı dost görüntüsü sergileseler de, Konradin’in ona karşı olan çekimserliğinin nedeni olarak kendi Yahudi kimliğini görmeye başlar. Bunun üzerine Hans, arkadaşının bir Yahudi ile samimi olmaması gerektiği konusunda uyarılmış olduğunu düşünür. “Onun arkadaşlığına ne denli muhtaç olduğumu belli etmek hata oldu belki de. Acaba daha dikkatli ya da vakur mu davranmalıydım? Belki ailesine benden bahsetmiş ve bir Yahudi’yle takılmaması gerektiği konusunda uyarılmıştı. O gece, huzursuz bir uykuya dalıncaya kadar benzeri düşüncelerle kendime eziyet ettim.” (Uhlman, 2017: 35-36) Konradin’de tıpkı Hans kadar utangaç ve yalnız bir çocuk olarak kendi ayarında/onunla arkadaşlık kurabileceği bir beklenti içerisinde yaklaşmaya başlamıştır Hans’a. Konradin, kul dönüşü karşılaştıkları bir anda Hans’ın elini sıkarak onu selamlar. O bu davranışıyla aslında istediği kesimden bir arkadaş seçebileceğinin sinyallerini verir. Kısacası onun bu davranışı Hans’ı, dönemin Almanya’sına egemen toplumsal kurallara rağmen arkadaş olarak gördüğünü/seçtiğini düşündürür. Hans ise bu dostluğun samimiyeti konusunda başta kuşku duyar. Ancak, Konradin’in ertesi gün sınıftan içeri girer girmez, Hans’ın yanına oturması sonucunda ona karşı olan olumsuz düşünceleri değişir.

“Neyse ki tüm korkularım temelsiz çıktı. Konradin, sınıftan içeri girer girmez, dosdoğru gelip yanıma oturdu. Beni gördüğünde duyduğu memnuniyet o kadar samimiydi ki, doğuştan şüpheli olmama rağmen tüm korkularım kayboldu. Güzel bir uyku çektiği, samimiyetinden bir an olsun şüphe etmediği konuşmasından anlaşılıyordu; ondan kuşkulandığım için utanç duydum. O günden sonra, ayrılmaz olduk.” (Uhlman, 2017: 37)

Nazi Dönemindeki Sınıf Ayrımı Algısı/Üstün Irk Göndermeleri

Çok yakın iki dost olmalarına karşın Konradin’in Hans’ı evine davet etmemesi, onun bir kez daha kafasının karışmasına neden olur. Ancak, Konradin’in bu davranışı bilinçlidir çünkü Hans’ı çevresinden özellikle de ailesinden uzak tutmaya çalışmaktadır. Gerçi iyi anlaşılan/ortak

paylaşımları olan iki iyi dost, bu durumun çok üzerinde durmak istemezler. Ancak karşılaştıkları konser gecesinde durumlar birden bire değişir.

“Birden beni gördü ama en ufak bir tanıma belirtisi göstermeyip, gözleri kah koltukların arasında, kah balkondaki sıralarda, kah yeniden aşağı sıralarda dolaştı durdu. Beni gördü diyorum çünkü bakışları benimkilerle karşılaştığında varlığını fark etti. Sonra perde açıldı, Hohenfelsler ve geri kalan biz faniler ilk araya kadar karanlığa gömüldük.” (Uhlman, 2017: 74)

Hans ailesiyle birlikte, ‘Fidelio’ konserine katılır. Konser salonuna ailesiyle birlikte Konradin’ de gelir. Oyun bitip perde indiğinde, Hans “Kibirli ve mağrur görünmeye çalışarak” (Uhlman, 2017: 74) Hohenfelsleri beklemeye başlar. Amacı Konradin’le göz göze gelip, onun kendisinden gerçekten kaçmadığını öğrenmek ve daha önceki kuşkularının yanıtını bulmaktır. Böylelikle hem ailesine ondan söz edip etmediğini anlayacak hem de bir Yahudi’yle arkadaş olmaması konusunda uyarılıp uyarılmadığı yönündeki kuşkuları tamamen açıklığa kavuşacaktır. Hans aslında bir yandan tüm bunları planlarken arkadaşını tamamen kaybetme korkusu içerisinde.

“Bir Yahudi çocuğun atalarından miras kalan sezgiyle bildiği gibi birkaç dakika içinde kalbime saplanacak hançeri, saplamaktan kaçınmam daha doğru olmaz mıydı? Neden acıya mani olmuyordum? Neden arkadaşımı kaybetme riskini alıyordum? Neden şüphenin teskin edici uykusuna dalmaktansa kanıt peşinde koşuyordum? Fakat kaçacak, kendimi bu acıdan kurtaracak gücüm yoktu. Bu yüzden titreyerek, yaslandığım sütundan destek alarak, kendimi gerçekleştirecek infaza hazırladım.” (Uhlman, 2017: 74-75)

Konser akşamı Konradin’in Hans’ı görmezden gelmesi, dostluklarının/arkadaşlıklarının biteceğine dair verilen ilk işaretlerdir. Çünkü Konradin’in arkadaşını görmezden gelme eylemi, bir anda öykünün gidişatını değiştirecek, farklı bir boyuta taşıyacak olan bir davranıştır. Bu davranış, iki dostun ve ailelerinin arasındaki sınıf ayrılığını somutlaştırmak için kurguya bilinçli olarak alınmış önemli olaylardan biri olarak görülebilecek, hatta arkadaşların ‘kavuşma’ gününe kadar ayrılıklarının zeminini hazırlayan nedenlerin başında gösterilecektir. Gerçi Konradin onun için de değerli olan Hans’la olan dostluğunun bitmesini engellemek için çaba sarf edecektir ve ailesinin yanındayken ilk önce Hans’ı görmezden gelerek, sadece selam vererek geçip gitmesinin nedenlerini ertesi gün birlikte konuşurlar, ancak Konradin, gerçekleri daha fazla Hans’tan saklayamaz. “Canım Hans, dedi büyük bir şefkatle, [...] Tüm bunları senden gizlemeye çalıştım ama seni uzun süre oyalayamayacağımı ve cesaretimi toplayıp bunları seninle konuşmam gerektiğini bilmeliydim, ” (Uhlman, 2017: 81). İki arkadaşın konuyla ilgili yüzleşmesinin de bir yararı olmayacaktır dostluklarının kurtarılması açısından. Böylece iki arkadaşın arasındaki masum dostluk zarar görmeye başlar.

Anlatıcı söz konusu kesitlerde, Hohenfelser ailesini Nazi taraftarı olarak ayrı bir simgesel önem yükler. Onların öyküde yer aldıkları rolleri, sadece asil bir ailenin üyeleri olarak sınırlı değil, aynı zamanda Nasyonal Sosyalizmin simgesi ve üstün ırk göndermeleri ile sürekli gündeme gelirler. “Dokuz yüzyıllık tarihin kendilerine tanıdığı hakla, üstünlüklerinin farkında ve bir arada tam önde durup insanların ağızları açık halde kendilerini süzmelerine izin verdiler,” (Uhlman, 2017: 73-74) Anlatıcı, Hohenfelser’leri üstünlüklerinin farkında olan bir davranış biçimiyle anlatıya dâhil eder. Anlatıcının, soylu aileyi, “tarihin kendilerine tanıdığı hakla, üstünlüklerinin farkında” oldukları şeklinde anlatma gereği duyması, üstün ırk göndermesi bağlamında, onların simgesel anlamlarını somutlaştırmaya çalıştığının işareti olarak

değerlendirilebilir. Konradin ile Hans'ın dostluklarının arasına giren kültürel fark/sınıf farkı yerini bir Nazi-Yahudi çatışmasına bırakır. Başta aileler arasındaki dikkat çeken sınıf farkı söz konusu Nazi-Yahudi çatışmasıyla birlikte iki arkadaşın arasının açılmasına da neden olur. Hitler'in yönetime gelmesine yakın Yahudilere yönelik söylemlerin, şiddetin derecesi gittikçe artış göstermeye başlar.

“Ailemle birlikte İsviçre’de geçirdiğim yaz tatilinden okula döndüğümde, acı gerçek, I. Dünya Savaşı’ndan bu yana ilk kez Karl Alexander Gymnasium’a da sirayet etmişti. Okulumuz o tarihe dek (aslında o zamanlar farkında olduğumdan daha uzun süredir) Antik Yunan-Latin klasik yazınının bir kalesi ve bu kültürden nasibini almamış olanların henüz teknolojilerini ve siyasetlerini dayatmadıkları bir yerd. [...] Versay Antlaşması’nı ve Yahudileri itham eden kan kırmızı dev posterler kasabanın dört bir yanını sarmıştı. Gamalı Haç, orak ve çekiç figürleri duvarları berbat etmişti.” (Uhlman, 2017: 83-84)

Versay Antlaşması çerçevesindeki uygulamalar sonucunda kasabanın dört bir yanı Nazilerin Gamalı Haçlarıyla işaretlenir, dev posterler asılır kısaca Nazilerin eylemleri başlamış olur. Nazilerin bu eylemleri *Kavuşmak* öyküsünün, kırılma noktası olarak görebileceğimiz olayların başında gelir. Çünkü Nazilerin Almanya genelinde başlattıkları benzer olaylar toplama kamplarından gaz odalarına, fırınlara, Holocaust’a kadar bir yayılım gösterecektir. Versay Antlaşmasının ağır yaptırımlarının Almanya’da uygulanmaya başlandığında, ülkenin birçok çevreleri alınan kararları demokrasinin bir başarısızlığı olarak değerlendirilir (Schultze, Rhonhof, 2003: 82-83). Yukarıdaki alıntının özellikle söz konusu antlaşmanın bir başarısızlık olduğunu vurgulayan bir gönderme içerdiğini söyleyebiliriz.

Nazi Almanya’sında Aidiyet Duygusu

Atalarının uzun bir süredir Stuttgart’ta yaşamış olduğunu ileri süren Hans, bölgenin onun dünyası olduğunu ve orada güvende hissettiğini/inandığını vurgular. Onun Almanya’ya özellikle de Stuttgart’ta olan bağlılığının nedeni olarak içinde yaşadığı topluma yönelik hissettiği aidiyet duygusu gösterilebilir. Ayrıca Hans, atalarının geniş bir alana yayılmış olarak yaşadıklarını iddia ederek, onların daha önce Kudüs, Roma, Bizans, Köln bölgelerini kapsayan geniş çapta bir yerleşim alanlarının olabileceğine yönelik sorularına yanıt arar. Ona göre, Schwarz ailesi ‘iki yüz yıl belki de daha uzun zamandır’, Hohenfelslerden bile önce söz konusu bölgede olduklarını kanıtlayabilecek bir geçmişe sahiptir. Hans, atalarını bu bölgelerin geçmişe dönük mirasçıları olarak görür, çünkü Alman toplumu içerisine birlikte bir kolektif kimlik oluşturduklarının, ortak bir geçmişe sahip olduklarının da altını çizerek yaşadıkları yere güçlü bağlarla bağlı olduklarına da göndermede bulunur.

“Burası benim dünyamdı, kendimi müthiş güvende hissettiğim ve sonsuza kadar süreceğine inandığım dünyam. Evet, kökenlerimin izini Barbarossa’ya kadar süremem, doğru ama hangi Yahudi sürebilir? Fakat biliyordum ki atalarım Schwarzlar en az iki yüz yıl belki de daha uzun zamandır burada Stuttgart’talardı. Hiçbir kaydın olmadığı zamanlarda neyin ne olduğu nasıl bilinebilirdi? İnsan nereden geldiğini nasıl bilebilirdi? Kiev’den mi Vilnius’tan mı, Toledo’dan mı yoksa Valladolid’den mi? Atalarımın kemikleri Kudüs’le Roma, Bizans’la Köln arasındaki hangi harabe mezarda çürümüştür kim bilir? Hohenfelslerden bile önce burada olmadıklarından kim emin olabilir?” (Uhlman, 2017: 54).

Anlatıcı, aslında babaya karşı olan anlatım tutumu ile okurun ilgisini çekmek istiyor görüntüsü çizmektedir. Çünkü baba, Hans’ın kendisi kadar bir Almanya tutkunudur. Onun

kendisini Alman/ Almanya'ya ait hissetmesi, olay örgüsü boyunca anlatıya damgasını vurur. Hitler hakkında ki söylentilerin bile sadece 'kızamık gibi geçici bir hastalık' olduğunun ötesindeki varsayımlara inanmak istemez. Hatta baba, Almanya'yı öylesine sahiplenmiştir ki, ondan söz ederken 'Almanya'm, Almanya'mı' gibi sahiplenme ifadeleri dikkat çeker. Söz konusu ifadeleri içeren kesitlere öyküde sık rastlanmaktadır. Öykünün hemen başından beri söz edilen Schwarz ailesinin 'Seçkinler' (Uhlman, 2017: 26) sınıfından daha alt tabakada olması durumu bile baba- oğlu Almanya tutkularından vazgeçirtememiştir.

"Siyonist babama, Hitler'den bahsedip, bu durumun güvenini sarsıp sarsmadığını sorduğunda babam, "Hem de hiç. Almanya'mı biliyorum ben. Bu tıpkı kızamık gibi geçici bir hastalık ki ekonomik durum iyileştiğinde düzelecek. Goethe ve Schiller'in, Kant ve Beethoven'ın hemşerilerinin bu saçmalığa göz yumacaklarına inanıyor musun ciddi? Ne cüretle ülkemiz için ölen on iki bin Yahudinin hatırasını küçümsersin? *Für unsere Heimat*, vatanımız için!" dedi. (Uhlman, 2017: 55-56)

Hans'ın Stuttgart şehrine karşı hissettiği aidiyet duygusu kadar üzerinde yaşadığı ülkeye karşı olan duyguları da önemlidir. O kendisini Almanya'da tam bir Svabyalı (Schwaben)/Svabya bölgesi olarak görür. Hatta onun için Svabyalı olmak Yahudi kökenli olmasından daha önemlidir. Yaklaşmakta olan Hitler/Nazi tehlikesi karşısında Hans'ın babası, para toplamaya gelen bir Siyonist'le konuşurken, tıpkı oğlu Hans gibi, kendisinin de Alman olduğunu söyler, hatta Goethe ve Schiller'in, Kant'ın ve Beethoven'ın hemşerileri olarak gördüğünü ileri sürer. Schwarz'lar, içinde bulundukları topluma yönelik aidiyet duyguları her zaman ağır basan bir aile olmuştur. Konradin ile Hans'ın sıkı dostluk kurmaları yani iki farklı kültürden olan kültürlerarası bir dostluk örneği sergilemeleri, daha çok Hans'ın ve ailesinin söz konusu aidiyetlik duygularının bir ürünü olduğunu düşündürür.

"Siyonist, "tipik bir asimile" dediğinde babam gururla, "Evet, ben asimileyim. Ne var bunda? Ben Almanya'yla tanımlanmak istiyorum. Almanya'nın yararına olacağına bütünüyle ikna olabilsem Yahudilerin Almanlaşması gerektiğini savunurdum fakat bazı şüphelerim var. Bana göre Yahudiler tümüyle bütünleşmeyerek, Alman kültürünü besleyip zenginleştirerek katkı sağlıyorlar, tıpkı geçmişte olduğu gibi," cevabını verdi." [...] genellikle sessiz sakin, huzurlu bir adam olan babamı daha önce hiç o kadar öfkeli görmemiştim. Ona göre bu adam, babamın I. Dünya Savaşı'nda uğruna iki kez yaralandığı ve gerekirse yoluna yeniden dövuşeceği ülkesi Almanya için bir haindi." (Uhlman, 2017: 56)

Babanın öyküde Almanya'yı sahiplenmesi ve kendisini tam bir Alman olarak görmesi oldukça net bir şekilde ifade edilir. Hans'ın babasının geçtiği kesitlerde sürekli bir Almanya'yı savunma durumu söz konusudur. Anlatıcının, aslında asimile olduklarının altını çizmek için böyle bir anlatım/ifade şeklini bilinçli olarak kurguya dâhil ettiği düşünülebilir.

"Fakat tüm bunlar Davud'un Kral Şaul'a söylediği şarkı kadar alakasız sorulardı. O zamanlar tek bildiğim, burasının benim ülkem, benim evim olduğu, başı ve sonunun olmadığıydı. Yahudi olmak, temelde, kırmızı değil de kahverengi saçlı doğmak kadar önemsizdi. Almanya'da Yahudi'den önce Svabyalıydık. Nasıl başka türlü hissedebilirdim? Babam nasıl bundan farklı hissedebilirdi? (Uhlman, 2017: 54-55).

Baba, kendisinin asimile olduğunun söylenmesi üzerine bununla gurur duyar. Almanya'da Alman kültürüyle yetişmiş, hatta I. Dünya Savaşı'nda Almanya uğruna iki kez yaralanmış gerçek bir Alman olarak görür kendisini. Ayrıca Yahudilerin, 'geçmişte olduğu

gibi', Almanya üzerinde Alman kültürünü besleyip zenginleştirerek katkı sağladıklarını, uzun yıllardır Alman'larla iç içe olmaları nedeniyle bu ülkeyi vatanları gibi sahiplendiklerini açıklığa kavuşturma çabasına girer.

“Ben kimdim ki onunla konuşmaya cüret edecektim? Frederick von Hohenstaufen mücevherlerle donatılmış elini Anno von Hohenfels'e verip evlendiği zaman benim atalarım Avrupa'nın kim bilir hangi gettosunda sürü gibi toplanıyordu? Yahudi bir doktorun oğlu, dedesi ve büyük dedesi haham, hayvancılık ve küçük esnaflıkla geçinen bir soydan gelen benim, insanları sadece ismiyle bile huşuya sürükleyen bu altın saçlı çocuğa söyleyebilecek neyim olabilirdi?” (Uhlman, 2017: 22)

Anlatıcı, her ne kadar Svabyalı olduğunu öne çıkarmaya çalışsa da, bir Yahudi olduğu gerçeği ile karşı karşıyadır. O, ataları gettolarda toplu halde yaşayan, dedesi ve büyük dedesi haham olan bir doktorun oğlu olarak Konradin'le nasıl arkadaş olabileceğini de sorgular. “Bütün bu azametinin içinden, benim utancımı, işkilli gururumu ve kırılma korkumu anlayabilmesi nasıl mümkün olabilirdi? Özgüven ve nezakete muhtaç bendeniz Hans Schwarz'la Konradin von Hohenfels'in ne ortak noktası olabilirdi?” (Uhlman, 2017: 22-23). Öykünün genelinde Konradin ile Hans'ın, ortak arkadaşlık kurabilmelerinden çok; aralarındaki davranış/tutum, sınıfsal ve kültürel ayrımlar ve Konradin'in, Alman tarihine yön vermiş bir hanedanlığın üyesi olduğu yönünde konular öne çıkar. Anlatıcı, sınıflarına ilk kez giren çocuğu tanıtırken öncelikle onun giyinme şeklinden, soyluluğundan, dış görünüşünden söz ederek, yaşadığı dönemin ve Almanya'nın sosyal/kültürel durumu hakkında bilgi verir. Aslında onun bu açıklamaları dönemin Almanya'sındaki sınıf ayrımına yönelik yapılmış göndermeler olarak algılanabilir. Anlatıcı, arkadaşı ile aynı toplumda yaşamasına karşın farklı kültürel çevrelerden olduğunu okura duyumsatmak için onu anlatırken, onunla aralarındaki farkı ortaya koyan tarihi bilgileri de paylaşmaya özen gösterir. İki arkadaşın arasındaki söz konusu farklara, öykünün ilerleyen bölümlerinde ortaya çıkacak olan antisemitik düşünce yapısına dikkat çekmek için bilinçli olarak yer verilir. Ayrıca *Kavuşmak*'da, baştan sona Nazizmin yükselişi ön plana çıkartılmaya çalışılır. Ayrıca, tarihsel/toplumsal olayların masum iki arkadaşın dostluğunun son bulmasındaki etkisi gözler önüne serilir. Konradin'in ailesinin Hitler taraftarı olması, aksine Hans'ın ailesinin ise Yahudi kökenli bir aileden gelmiş olması iki dostun acıklı/hazin sonlarını hazırlayan nedenlerden olur.

“Fakat yeni gelen farklıydı. Hohenfelser tarihimizin bir parçasıydı. Hohenstaufen- Teck ile Hohenzollern arasında kalan kasabalarının harabeye döndüğü, kulelerin yakıldığı, dağların zirvelerinin çıplak kaldığı doğrudu ama şöhretleri tazeydi hâlâ. Kahramanlıklarını Afrikalı Scipio'nun ya da Hannibal'ın veya Sezar'ın kileri bildiğim gibi biliyordum. Hildebrandt von Hohenfels, 1190'da Hohenstaufen'in I. Frederick'i yani Büyük Barbaros'u, Göksu deresinin hızlı akan sularından kurtarmaya çalışırken ölmüştü.[...] Ve şimdi burada, büyülenmiş, dikkatli bakışlarım altında, benden sadece birkaç adım ötede bu şanlı Svabyalı ailenin bir üyesi oturmuş benimle aynı odayı paylaşmaktaydı.” (Uhlman, 2017: 20-21)

Öyküde, Hans'ın ebeveynleri/ailesi ile Konradin'in ailesi tamamen taban tabana zıt bir aile görüntüsü çizer. Söz konusu zıtlık daha çok iki ailenin aynı toplumda yaşamalarına rağmen farklı sosyal sınıf ve ırkın üyesi olmaları konusunda belirginleşir. Asil/seçkin bir Polonyalı aileden gelen Konrad'inin annesi Yahudilerden nefret etmektedir. Babası ise, soyluluklarını ve zenginliklerini ön planda tutan bir düşünceye sahiptir.

“Annem, bir zamanlar asil, seçkin bir Polonyalı aileden geliyor ve Yahudilerden nefret ediyor. Yüzyıllar boyunca, Yahudilerin varlığını kabul etmiş, kölelerden bile daha aşağıda, baş belası, dokunulmaması gereken insanlar olarak görmüşler onları.” [...] “Babam! O farklı. Babam, kimlerle arkadaşlık ettiğimle pek ilgilenmez. Ona göre, nereye giderse gitsin, kiminle tanışırsa tanışsın bir Hohenfels her zaman Hohenfels’tir.” (Uhlman, 2017: 79-80)

Yahudi karşıtlığının arttığı Nazi Döneminde, Almanya’nın çoğu bölgelerinde sadece Yahudi öğrencilerin gidebilecekleri okullar yoktur. Bu nedenle Yahudi öğrenciler Alman okullarında Nazilerin düzenlemesine göre aryan öğrencilerle birlikte ders görüyorlardı. Ancak bu öğrencilerin adları/bilgileri Gestapo tarafından kaydedilerek listelere dâhil ediliyordu. 1937 yılında ise sınıf ayrımı/ arı/aryan sınıf uygulaması adı altında tüm okullarda Gestapo’nun kayıt işlemleri yaygınlaştırıldı (Meynert, Schäffer, 1983: 101). *Kavuşmak*’ta Konradin ile Hans’ın tanışma öyküleri ise dönemin koşullarına karşın aynısı sınıfta okumaları ya da aynı okulda olmaları çerçevesinde şekillenir. Hans, Konradin ile kendi Yahudi kimliği ile ilgili somut bir sorun yaşamaz ama tarih yeni öğretmeninin gelişi ile ‘okuldaki atmosfer bir gecede değişir’. Sınıf ayrımının okuldaki öğrenciler arasındaki davranışlar/söylemler bağlamında somutlaştırılması bakımından anlatıcı daha çok Hans’ın aidiyet duygularının yanında sınıf içerisinde yaşanan olayları da aktarmayı uygun görür.

“Fakat oğlanların Pompetzki ve teorileriyle ilgili fikirleri ne olursa olsun, onun gelişiyle okuldaki atmosferin bir gecede değiştiği açıktı. O vakte kadar, farklı sınıf ve görüşten oğlanlar arasında görülmesi olağan bir düşmanlığın ötesinde bir şeyle karşılaşmamıştım. Kimsenin benimle ilgili kuvvetli bir yargısı yok gibiydi, herhangi bir dinsel ya da ırksal eşitsizlikle karşılaşmamıştım. Fakat bir sabah okula gittiğimde, sınıfın kapalı kapısı ardında yaşanan şiddetli bir tartışmaya kulak misafiri oldum. ‘Yahudiler’, lafını duydum, ‘Yahudiler.’ ” (Uhlman, 2017: 87)

“Belirsiz hayalleri, hayallerinden de belirsiz arzuları olan,” (Uhlman, 2017: 26-27) Hans, uğrunda ölecek kadar çok sevdiği arkadaşı Konrad’ı, otuz yıl gibi bir süre sonra bile aynı duygularla sevmeyi sürdürür. Onun için, tıpkı Almanya için ölmeye hazır olduğu gibi, ölmeye hazırdır. Aralarındaki ne kültürel ne ailesel ne de sınıfsal farklar onun ‘dostu’ Konradin’le olan bağını, arkadaşlığını tamamen bitirmesine neden olmamıştır.

“Uğrunda ölmek isteyebileceğim bir arkadaş” yazarken tereddüt ettim. Fakat otuz yıl sonra bile bu ifadenin abartılı olmadığına inanıyorum, arkadaşım için neredeyse memnuniyetle ölmeye hazırdım. Almanya için ölmeyi *dulce et decorum*² görmem gibi arkadaşlık için ölmeyi de aynı şekilde *dulce et decorum* sayıyordum.” (Uhlman, 2017: 27)

1933 yılında Amerika’ya gönderilerek/giderek arkadaşından ayrılan Hans’ın, Konradin’le yıllar sonra –sözde- kavuşma öyküsü son derece ilginçtir. Uhlman anlatının kurgusunda, ele aldığı iki arkadaşın kavuşma öyküsünü ustaca bir ironi ile ortaya koymaya başarmıştır. İki dostluğun aslında toplumsal olayların yayılması sonucunda ayrılıkla bitmesi ve yıllar sonra Hans’ın arkadaşı Konrad’ine, İkinci Dünya Savaşında ölen oğlanlar için yapılacak olan bir anıta katkıda bulunması için gelen bir çağrıda/bir isim listesinde görerek kavuşması. İlk başta okura anlamsız gelen bu kavuşma anı, ancak okurun, Konradin’in her şeye rağmen “Hitler”i öldürmek için yapılan Komploya dâhil olduğu için idam edildiğini öğrendiği anda anlam kazanır. “Von

² Horatius’un, *odlar* (III. 2.13) adlı eserinde geçen “insanın vatani için ölmesi zevkli ve onurludur” anlamındaki, “*Dulce et decorum est pro patria mori*” dizesine göndermedir. –yhn. (Uhlman, 2017: 27)

Hohenfels, Konradin. Hitler'i öldürmek için yapılan Komploya dâhil oldu. İdam edildi" (Uhlman, 2017: 102). Bu sonu öğrenip öğrenmemekte epeyce çekimser kalan Hans, eline geçen isim listesini önce çöpe atmak ister. Fakat sonra fikrini değiştirir. Dört yüz oğlanın ya öldürülmüş ya da kaybolmuş olduğunu öğrenir. Alfabetik listeye göre isimleri incelemeye başlar ancak, 'H' harfini bilinçli olarak atlar. Onun bu davranışı her şeye rağmen sanki Konradin'e bir kırgınlık hissettiğini duyumsatır okura. 'A' harfinden başlar incelemeye, anlatıcı. "Sonunda bu berbat şeyi yok etmeye karar verdim", (Uhlman, 2017: 99-101) şeklinde ifade eder duygularını. Ve birdenbire Konradin'i karşısında görmeyi hayal ederek elinde tutup yırtmak üzere olduğu listenin 'H' harfinin bulunduğu bölüme bakmaya cesaret eder.

SONUÇ

Almanya'nın Stuttgart şehrinde dünyaya gelen Fred Uhlman, Nazi döneminde Almanya'yı terk etmek zorunda kalmıştır. Yazarın çalışmaları çocukluk yılları ile sürgünde geçirdiği yılların izlerini taşır. Yaşamöyküsü ise kaleme aldığı yazınsal ürünlerinin temel belirleyeni niteliğindedir. Onun yapıtlarının çoğu, ideolojik bir zemine ve kendi yaşamından yansıyan gerçeklere dayanır. Nazi Dönemi ve sonrasını gözlemlemiş olan yazar, söz konusu döneme dair tanık olduğu olayları eleştirel bir bakış açısından yansıtır. Onun Hitler ve Nazi karşıtı tutumu, Kavuşmak adlı öyküde daha çok belirginleşir. Öykünün başkışısı Hans, dönemin toplumsal sınıf ayrımını eleştirmesiyle gündeme gelmiş ve tek dostu Konradin ile olan arkadaşlığını tüm olumsuzluklara karşın sürdürmeye çalışmıştır. Bu anlamda Hans, Konradin'in ailesinin ona karşı olan olumsuz düşüncelerinin aksine, kendisini tam bir Svablı ve Alman olarak gördüğünün altını çizer. Uhlman Kavuşmak'ta iki ayrı kültüre ve toplumsal sınıfa ait olan iki ergen çocuğun arkadaşlık kavramını farklı bakış açılarından ele alır. Ailesi ve kendisi de Hitler taraftarı olan Konradin'in, farklı bir toplumsal sınıftan arkadaş edinip, bu arkadaşlığın arkasında durması, son derece ironik ve düşündürücüdür.

Uhlman başyapıtı olarak değerlendirilen Kavuşmak adlı çalışmasında Hitler ve Nasyonal Sosyalist Dönemin sosyal/toplumsal sınıf ayrımını, ırkçı tutumunu eleştirirken, söz konusu eleştirileriyle aryan olmayanların alt/ikinci sınıf vatandaş statüsünde görülmelerine de bir göndermede bulunur. Bu bağlamda Hans ve Konradin'in kendi duygu dünyalarından hareketle dönemin baskıcı tutumuna karşın sıkı iki dost olabilmeleri, yazarın dostluğa ve arkadaşlığa olan inancının ortaya konulması bakımından büyük önem taşır. Uhlman Kavuşmak'ta, Alman göç/sürgün yazınına birçok kez konu olan Nazi dönemine ilişkin benzer bir yaşamışlığı bir başka pencereden bakmakla, farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Olayların yaşandığı zaman ve mekânın Nazi dönemine işaret etmesi, dönemin yönetim şekline doğrudan bir eleştiri yapılmak istendiğini doğrular niteliktedir. Sonuç olarak çalışmamızda öyküyü ağırlıklı olarak, Nazi döneminin toplumsal sorunlarından biri olan sınıf ayrımını Hans ve Konradin'in bakış açısını yansıtan kesitlerden alıntıladığımız örneklerle tematik olarak incelemeye çalıştık.

KAYNAKLAR

- Federman, A. (2017). *Fasting And Feasting The Life of Visionary Food Writer Patience Gray*. United States of America: Chelsea Green Publishing.
- Däschler-Seiler, S. (2008). *Erziehung nach Auschwitz, Tagung der Friedrich Ebert Stiftung in Zusammenarbeit mit dem Beauftragen der OSZE für Bekämpfung vom Antisemitismus*. Mannheim: Friedrich Ebert Stiftung.
- Lehr-Rosenberg, S. (2013). *Ich setzte den Fuss in die Luft, und sie trug: Umgang mit Fremde und Heimat in Gedichten Hilde Domins*. Würzburg: Verlag Königshausen & Neumann GmbH.
- Meynert, J. Schäffer, F. (1998). *Die Juden in der Stadt Bielefeld während der Zeit des Nationalsozialismus*, Bielefeld: Stadtarchiv Bielefeld.
- Pogunkte, P. (2015). *Stuttgarter Lebenswege im Nationalsozialismus Sieben Biographien*. Konstanz: Südverlag GmbH.
- Şan, F. Akkan, E. (2018). Prof.Dr. İlyas Öztürk'e Armağan Kùltürlerarası Çalışmalar. Sakarya Üniversitesi Yayınları, s. 254-276.
- Schnurre, W. (2000). *Jenö Arkadaşımdı*. (Çev. D. Zengin), Ankara: Kùltür Bakanlığı Yayınları.
- Schnurre, W. (2018). *Als Vaters Bart noch rot war, Vater –und- Sohn- Geschichten*, Berlin: Berliner Taschenbuch Verlag. 2. Auflage.
- Schultze, Rhonhof, G. (2003). *1939 Der Krieg der viele Väter hatte Der lange Anlauf zum Zweiten Weltkrieg*. München: Olzog Verlag.
- Uhlman, F. (1998). *The Making of an Englishman*. Zürich: Diognes Verlag,
- Uhlman, F. (2017). *Kavuşmak*. (Çev. Ö. Uygun), İstanbul: Kolektif Kitap.
- Uhlman, F. (2016). *Der wiedergefundene Freund*. Zürich: Diogenes Verlag AG.
- , H.U. (1995). *Scheidewege der deutschen Geschichte Von der Reformation bis zur Wende 1517-1989*. In: Joachim Radkau. *Nationalismus und Modernisierung*. München: C.H.Beck Verlag.